

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

11

*Egidijus Motieka.
Didysis Vilniaus seimas*

1996

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

LIETUVOS
MOKYKLAI

600

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

11

Egidijus Motieka
Didysis Vilniaus seimas

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

*Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
Lietuvos istorijos institutui,
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui,
Švietimo ir mokslo ministerijai,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

© *Egidijus Motieka, 1996*
© *Lietuvos istorijos institutas, 1996*

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-01-4

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
I skyrius. LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS	
1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn.	46
2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva	60
3. Memorandumas Rusijos vyriausybei	76
4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime	94
5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui	107
II skyrius. SUVAŽIAVIMO DARBAS	
1. Suvažiavimo pradžia	118
2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai	138
3. III ir IV posėdžiai: agrarinis ir Lietuvos mokyklų klausimai	158
4. Suvažiavimo nutarimai	174
5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai	193
III skyrius. SUVAŽIAVIMO PASEKMĖS	
1. Lietuvių ir Lietuvos visuomenė po Suvažiavimo	209
2. Rusijos valdžios požiūris į Suvažiavimą. Represijos	240
BAIGIAMASIS ŽODIS:	
Didžiojo Vilniaus seimo reikšmė	260
PRIEDAI	
Nr. 1 Atsišaukimas į lietuvių tautą	275
Nr. 2 Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei	277
Nr. 3 Odesos lietuvių nutarimai	284
Nr. 4 Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	287

Nr. 5	LSDP parengta Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	288
Nr. 6	J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje	290
Nr. 7	Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai	293
Nr. 8	Lietuvos valstiečių sąjungos nutarimai	294
Nr. 9	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimai	297
Nr. 10	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose	299
Nr. 11	LSDP sušaukto darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai	300
Nr. 12	Krikščionių demokratų nutarimai	306
Nr. 13	Lietuvos mokytojų susivienijimo nutarimai	308
Nr. 14	Tautiškosios lietuvių demokratų partijos Steigiamojo susirinkimo protokolas	311
Nr. 15	Amerikos lietuvių suvažiavimo Filadelfijoje nutarimai	313
	TRUMPINIAI	317
	STRESZCZENIE	318
	SUMMARY	329
	RESUME	342
	ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	354
	VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	361

Baigiant reikėtų pridurti, kad VI Žemietijų suvažiavimas pripažino ypatingą Lenkijos statusą ir išskirtinę jos teisę į teritorinę autonomiją¹⁷⁴.

5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui

Rinkimai į Suvažiavimą. Lietuvos valsčių nutarimai. Rusijos vyriausybei, skatinusiai „etnografinę“ lietuvių tautą atsiriboti nuo Lenkijos ir kartu nuo Abiejų Tautų Respublikos restauravimo planų, iškilo nelengvas uždavinys: kiek įmanoma stabdyti lietuvių etnopolitinę konsolidaciją kultūrinių suvaržymų panaikinimo sąskaita. Tačiau paspartinti šį procesą tuoj po „Atsišaukimo į lietuvių tautą“ pasirodymo iš esmės nebuvo galima. Be to, vietinė caro administracija nesitikėjo, kad Lietuvos gyventojai taip gausiai dalyvaus Lietuvių suvažiavime. „Atsišaukimą į lietuvių tautą“ „Vilniaus žinios“ išspausdino 1905.X.29 (XI.11). Taigi iki Suvažiavimo buvo likusios trys savaitės. Bent paviršutiniškai apžvelgę bendrą Lietuvos revoliucinę situaciją 1905.X.29–XI.20(XI.11–XII.3), t. y. nuo „Atsišaukimo“ pasirodymo iki Lietuvių suvažiavimo, pažymėsime, kad laikas organizuoti Suvažiavimą buvo labai parankus. Tuo metu vietinė caro administracija nesugebėjo kontroliuoti padėties nei Lietuvos mieste, nei kaime¹⁷⁵. Sustiprintos apsaugos padėties, įvestos Vilniaus mieste 1905.IV.20(V.3) ir Kauno gubernijoje 1905.VIII.15(28)¹⁷⁶, faktiškai nebuvo paisoma. Revoliuciniam judėjimui malšinti trūko ir karinės jėgos.

¹⁶⁹ P. Višinskis, Užrašų knygelė, op. cit.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem (1905.XI.7 d. lenkų ir lietuvių susirinkimas).

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Akta zjazdów. Zjazd szósty, l. 118–119.

¹⁷⁵ „Metinės Lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės“, *Naujoji gaidynė*, 1906.XI.23(XII.6), nr. 27, p. 417; Pr. Klimaitis, „Kas dėjosi Lietuvoj 1905 metų lapkričio mėn.“, op. cit.; *Революция 1905–1907 гг. в Литве. Документы и материалы*, В., 1961, с. 193–211, 249–252, 347–356, 428–429.

¹⁷⁶ A. Tyla, „Lietuvos valdymo 1900–1914 metais ypatumai“, op. cit., p. 80.

Išimtis buvo Suvalkų gubernija, kurioje 1905.X.30(XI.13) įvesta karinė padėtis. Ji galiojo iki 1905.XI.18(XII.1), t. y. beveik iki pat Lietuvių suvažiavimo¹⁷⁷. 1905.XI.18(XII.1), netekus galios visiems kitiems anksčiau priimtiems Varšuvos ir Suvalkų generalgubernatorių potvarkiams, buvo išleistas naujas Varšuvos generalgubernatoriaus potvarkis, kuris Suvalkų gubernijos visuomeninį gyvenimą varžė kur kas mažiau negu Vilniaus ar Kauno¹⁷⁸. Todėl prieš pat Lietuvių suvažiavimą suvalkiečiai jau galėjo laisviau burtis ir rinkti atstovus į Suvažiavimą.

Nors po ramybės laikotarpio Lietuvos kaime, trukusio visą rugsėjį ir pirmąją spalio pusę, valstiečių mitingai ir demonstracijos prasidėjo jau trečioje spalio dekadroje (13 mitingų)¹⁷⁹, tačiau tai dar nebuvo organizuotas valstiečių judėjimas. Pavyzdžiui, spalio pabaigoje galima nurodyti vos vieną atvejį (Kupiškio vls.), kai per mitingą buvo nušalinta ir senoji valsčiaus valdyba.

Organizuotas valstiečių judėjimas prasidėjo tik po „Atsišaukimo į lietuvių tautą“ pasirodymo. Apie tai jau rašė A. Tyla: „/.../ valstiečių seniūnijų bei kaimų reikalavimų Lietuvių suvažiavimui parengimas ir atstovų rinkimai telkė valstiečius į susibūrimus, sudarė sąlygas masinei agitacijai ir bendriems jų veiksams, jų iniciatyvai pasireikšti /...“¹⁸⁰. Daugeliu atvejų per mitingus ir demonstracijas (kartais juose dalyvaudavo net keli tūkstančiai kaimo gyventojų) buvo šalinama senoji valsčiaus valdyba ir renkama nauja, šalinami anksčiau caro valdžios paskirti mokytojai, policija ir t. t. Dažnai vyko susidūrimai su žandarais (rečiau – su kariuomene), kurie, tiesa, iki Suvažiavimo nebuvo tokie žutbūtiniai, kaip po jo.

Reakcija į „Atsišaukimą“ buvo, galima sakyti, žaibiška. Pirmieji mitingai prasideda X.30(XI.13), o jau kitą savaitgalį mitingai, demonstracijos, taip pat ir vietinės valdžios perrinkimas paplinta po visą Aukštaitiją¹⁸¹. Šis judėjimas masiniu tampa paskutinę savaitę prieš Suvažiavimą, t. y. 1905.XI.13–20(XI.26–XII.3). Būtent tada jis išplinta ir Žemaitijoje bei Suvalkijoje, mažiau – vakarinėje Vilniaus gubernijos dalyje (Švenčionių, Vilniaus ir Trakų apskr.). A. Tyla savo monografijoje 1905.X.30–XI.20(XI.13–XII.5) laikotarpiu mini 59 mitingus ir demonstracijas, iš kurių 32 įvyko Aukštaitijoje*, 13 – Žemaitijoje**, 11 – Suvalkijoje, 3 – Vilniaus gub.¹⁸² Tai sudaro apie 24% visų 190 įvykusių mitingų ir demonstracijų. Taip pat nustatyti 34 atvejai, kai buvo perrinktos ar uždarytos valsčių valdybos ir sudaryti valsčių komitetai, iš jų 33 Kauno gub. (27 Aukštaitijoje ir 6 Žemaitijoje) ir 1 – Suvalkų gub.¹⁸³ (27% visų valsčių valdybų uždarymo ir pakeitimo atvejų

1905 metais). Beje, Suvalkijoje prieš Suvažiovimą dėl karo padėties iš esmės nebuvo galimybės pakeisti vietinės valdžios. Tuo pačiu metu priskaičiuojama 66 iš 164 valstiečių veiksmų sudemokratinant pradinės mokyklas (t.y. apie 40% užfiksuotų per visus 1905 metus); daugiausia Aukštaitijos apskrityse – 42, Suvalkijoje – 12, Žemaitijoje – 10, Vilniaus gub. – 2¹⁸⁴.

Nors skaičiai rodo, kad pirmavo Aukštaitija, tačiau nereikia pamiršti, kad atstovai į Suvažiovimą rinkti ne tik per mitingus ir demonstracijas, bet ir valstiečių susirinkimuose, kurie nebuvo masiniai.

„Atsišaukimo į lietuvių tautą“ efektyvumas leidžia teigti, kad lietuvių inteligentijos įtaka Lietuvos kaimui jau buvo didelė. Inteligentija ir valstietija, aišku, nevienodai suvokė tautai iškilusius uždavinius, tačiau ši samprata skyrėsi tiek, kiek skyrėsi inteligentijos ir valstietijos socialinės-kultūrinės funkcijos. Ir inteligentija, ir valstietija suvokė priklausomumą tai pačiai etnopolitinei ir socialinei bendrijai. Tai liudijo, kad lietuvių tauta pasiekė naują pilietinės visuomenės brandos pakopą. Koks bus tolesnis procesas, priklausė jau nuo paties Lietuvių suvažiovimo, jo masto, nutarimų ir t. t.

Vis dėlto „Atsišaukimo į lietuvių tautą“ paskelbimas savaime dar negarantavo masinio Lietuvos kaimo atstovų dalyvavimo Suvažiovime. Daug kas priklausė nuo to, kaip politinės partijos ir grupuotės organizuos valstiečius. Lapkričio mėn. agitacinį darbą dirbo LVS ir LDP¹⁸⁵, taip pat tautiniai demokratai, kurių leidžiamos „Vilniaus žinios“ pateikdavo gana išsamią informaciją apie būsimą Suvažiovimą. LSDP savo vietinėms organizacijoms taip pat nedraudė organizuoti valsčių susirinkimų ir rinkti atstovų į Lietuvių suvažiovimą.

¹⁷⁷ Ibidem, p. 88–89.

¹⁷⁸ Ibidem, p. 89.

¹⁷⁹ A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 222–225.

¹⁸⁰ Ibidem, p. 76.

¹⁸¹ Ibidem, p. 222–225.

*T. y. Kauno, Panevėžio, Ukmergės ir Zarasų apskrityse.

**T. y. Telšių, Raseinių ir Šiaulių apskrityse.

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Ibidem, p. 226–230.

¹⁸⁴ Ibidem, p. 231–237.

¹⁸⁵ Liudas /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių tautos susivažiovimo Vilniuje“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.30(XII.13), nr. 281; E. Motieka, „Didysis Vilniaus seimas: idėja, iniciatyva, organizavimas“, op. cit., p. 239.

Kaip prisimename, „Atsišaukime į lietuvių tautą“ nebuvo formuluojama, kad rinkimai į Suvažiovimą yra privalomi – iš esmės į jį galėjo atvykti visi norintieji. Tačiau daugelyje Lietuvos valsčių rinkimai įvyko. Atstovus nebūtina rinko nuo valsčių, kartais – nuo parapijų, seniūnijų ar kaimų. Dažnai buvo renkami du atstovai – vienas nuo mažžemių arba bežemių, kitas – nuo stambių ar vidutinių ūkininkų. Kartais rinkta 4 ar net daugiau atstovų¹⁸⁶. Rinkimai buvo lygūs ir tiesioginiai, tačiau nebuvo visuotiniai ir slapti. Tiksliau pasakius, rinkimai buvo tokie, kurie jie buvo deklaruoti „Atsišaukime“ – nesuformulavus tvirtų rinkiminių nuostatų, jie vyko bet kaip. Dažnai valstiečiai Lietuvių suvažiovimą tapatino su LSDP ir LDP išpopuliarintu Vilniaus seimu ir įsivaizdavo, kad renka delegatus į šį Seimą.

Valstiečių nutarimai apie atstovų išrinkimą dažnai buvo įrašomi į valstiečių nutarimų knygas. Vėliau rusų administracijai tai buvo daiktinis įrodymas prieš Suvažiovimo dalyvius ir jų rinkėjus. Prieš Suvažiovimą OK gavo nemažai įvairių nutarimų, įgaliojimų, referatų. Šie nutarimai dažniausiai buvo atsiųsti iš tų valsčių, kurie dėl vieno ar kitų priežasčių savo atstovų negalėjo deleguoti, nors nemažai nutarimų arba įgaliojimų atsivežė ir valsčių delegatai. Deja, dingus Suvažiovimo archyvui, dingo ir didžioji šių nutarimų dalis. Pasak A. Tylos, išliko tik 9 Lietuvių suvažiovimui adresuoti valsčių, seniūnijų, kaimų ar pavienių asmenų nutarimai* arba referatai¹⁸⁷: Labardžių vls. Juodainių seniūnijos¹⁸⁸, Jonišio vls., Vilkijos vls. Valantiškių, Paliesių ir Zauniškių kaimų¹⁸⁹, Betygalos vls. Paliepių seniūnijos, Pasvalio miestelio valstiečių, Veliunos vls., Krekenavos vls., S. Katino iš Šiaulių ir Pašuvės altaristos kun. F. Pluko¹⁹⁰. Prie jų dar galėtume priskirti ir Čipėnų vls. nutarimus¹⁹¹. Nors juose nebuvo užfiksuota, kad jie adresuojami Suvažiovimui, tačiau iš esmės jie atliko būtent šią funkciją: nutarimai priimti tuo metu, kai buvo renkami delegatai į Suvažiovimą, juos suformulavo vienas aktyviausių Suvažiovimo idėjos propaguotojų E. Galvanauskas, galiausiai jie darė įtaką Suvažiovimo nutarimams.

Suvažiovimui adresuoti nutarimai savo problematika labai panašūs. Svarbiausi reikalavimų postulatai buvo perimti iš LDP ir LSDP programinių dokumentų. Tiesa, jie buvo suformuluoti kur kas paprasčiau. Kita vertus – šie reikalavimai iš esmės buvo susiję su vietinės valdžios pakeitimo ir Lietuvos kaimo ekonominėmis problemomis. Tai – vietinės valdžios organai, mokyklos, žemė, gamyklos, mokesčiai, kaimo ir dvaro santykiai, luomų teisių sulyginimas ir t. t. Tokį universalų Lietuvos kaimo gyventojų reikalavimų sąvadą 1905.XI.12(25) „Vilniaus žiniose“ pa-

skelbė A. Sketeris**¹⁹². Nemažai Lietuvos valsčių nutarimų tiems reikalavimams buvo identiški. Etnopolitiniai reikalavimai (šiuo atveju – Lietuvos autonomija su Seimu Vilniuje) figūravo tik kaip vienas iš nutarimų punktų. Tačiau Suvažiavimo organizatoriams šie valstiečių nutarimai pasitarnavo formuluojant Lietuvių suvažiavimo bei LVS nutarimus ir projektuojant tolesnius kovos prieš vietinę administraciją veiksmus.

Kur kas griežčiau etnopolitiniai reikalavimai buvo formuluojami Lietuvių suvažiavimui iš Bostono, Filadelfijos, Bruklino, Broktono, Baltimorės, Vorčesterio, Niu Briteno ir kitų Amerikos miestų atsiųstose telegramose, kuriose Lietuvos autonomijos ir jos teritorinio vientisumo problemos buvo siejamos tiesiogiai¹⁹³. Panašiai galėtume apibūdinti ir Peterburgo lietuvių susirinkimo, įvykusio 1905.XI.18(XII.1) „Lietuvių laikraščio“ redakcijoje, pareiškimą¹⁹⁴, tiesa, šiek tiek nuosaikesnį už minėtus Amerikos lietuvių reikalavimus.

Politinės grupuotės Suvažiavimo išvakarėse. Iki lapkričio 5(18) d. vyko gana arši partijų ir politinių grupuočių tarpusavio kova. Tačiau artėjant Suvažiavimo dienai, ši kova po truputį blėso (be abejo,

¹⁸⁶ Žr. 185 išnašą. Taip pat: B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus seimas“, op. cit., p. 696; J. Basanavičius, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 10; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 76; J. Gudas, „1905 metai Alsėdžių padangėje“, op. cit. ir kt. veik.

*Prieš Suvažiavimą buvo priimta ir daugiau nutarimų, kurių tekstai išliko, tačiau jie nebuvo adresuoti Lietuvių suvažiavimui ir buvo labiau susiję su vietinės valdžios pakeitimu (žr. *Lietuvos ūkininkas*, 1905.XII.1(14), nr. 1, p. 14; XII.15(28), nr. 2, p. 28 ir t. t.).

¹⁸⁷ A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 76.

¹⁸⁸ B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus seimas“, op. cit., p. 696.

¹⁸⁹ ?/, „Iš Lietuvos“, *Vilniaus žinios*, 1905.XII.5(18), nr. 286.

¹⁹⁰ „Sveikinimai Vilniaus Seimui“ (Amerikos lietuvių telegramos), LLTI RS, f. 22-1447, l. 3-12.

¹⁹¹ „Čipėnų valsčiaus nutarimas“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.20(XII. 3), nr. 273.

**Tiktai A. Sketeris šiuos nutarimus vadino „Lietuvių atstovų programa Ciesorystės Seime“, t. y. Valstybės dūmoje.

¹⁹² A. Sketeris, „Sodiečių sandora (sumanymas)“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.12(25), nr. 265.

¹⁹³ ?/, „Amerikos lietuviai ir susivažiavimas Vilniuje“, *Vilniaus žinios*, 1905.XII.11(24), nr. 288; „Amerikos lietuviai ir susivažiavimas Vilniuje. Susirinkimas Lietuvių Bostone“, *Vilniaus žinios*, 1905.XII.20(1906.I.2), nr. 290; Laiškas-sveikinimas iš Bostono, MAB RS, f. 57-VČ 11, l. 1.

¹⁹⁴ Lietuvių laikraščio lapelis, 1905.XI.25(XII.9), nr. 14; P. Būčys, „Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus seimo“, op. cit., p. 254; F. Bugailiškis, „Iš šiaudinės pastogės į platųjį pasaulį“, LLTI RS, f. 11-135, l. 156.

sąlygiškai; Suvažiavimo metu ji vėl išliepsnojo). Paskelbus „Atsišaukimą į lietuvių tautą“, apie rengiamą Suvažiavimą greitai sužinojo visa Lietuva, gausios lietuvių kolonijos Peterburge, Maskvoje, Odesoje, Rygoje, Liepojoje ir kt. Tautinių demokratų iškelta idėja išjudino visą lietuvių visuomenę, visus jos luomus ir socialinius sluoksnius.

Rinkimai į Lietuvių suvažiavimą dar labiau suaktyvino tautines-revoliucines nuotaikas Lietuvos kaime ir faktiškai reiškė, jog Suvažiavimo idėja bus realizuota.

Tokia įvykių raida keitė ir organizuotų politinių jėgų nuostatą. LDP, nors ir dalyvavusi OK veikloje, tačiau iš pradžių gana rezervuoti žiūrėjusi į Lietuvių suvažiavimą, pamažu keitė taktiką: ėmėsi platinti literatūrą, stengėsi patraukti lietuvių inteligentiją, pasiskubino išleisti savo organo „Lietuvos ūkininko“ kreipimąsi į būsimus skaitytojus ir t. t.¹⁹⁵ Vis dėlto aktyviau reikėsi besikurianti LVS, iš esmės rėmusi tuometinę tautinių demokratų politiką. LVS veikėjai (J. Gabrys-Paršaitis, Vl. Pauliukonis, L. Gira, Pr. Butkus ir kt.), dalyvaudami OK veikloje¹⁹⁶, taip pat vedė propagandą tarp valstiečių, skatindami juos stoti į steigiamą valstiečių organizaciją. Ši veiklos forma leido jausti kaimo nuotaikas ir kartu suteikė galimybę jas valdyti. LVS buvo OK ir gausiausio Lietuvos visuomenės sluoksnio – valstietijos – savotiška tarpininkė, kartu siaurinusi LSDP veiklos sferą. „Vilniaus žinios“ prieš pat Suvažiavimą tapo ne tik tautinių demokratų, bet ir LVS tribūna. (žr. *Vilniaus žinios*, 1905, Nr. 226, 267, 268 ir kt.). Remiantis J. Gabrio-Paršaičio ir J. Basanavičiaus abipusiu susitarimu, LVS steigiamąjį suvažiavimą numatoma sušaukti 1905.XI.21–22(XII.4–5), t. y. Lietuvių suvažiavimo metu¹⁹⁷. Manyta, kad tai padės sukviesti į Vilnių daugiau Lietuvos kaimo žmonių ir bus Lietuvių suvažiavimo pasisekimo garantija. Populiarinant Lietuvių suvažiavimą, nemažai prisidėjo ir LMS.

Pamačiusi, kad Lietuvių suvažiavimo idėja patraukė didžiules valstiečių ir net darbininkų mases¹⁹⁸, LSDP taip pat skubėjo susigrąžinti savo įtaką. Daug LSDP vietinių organizacijų narių buvo išrinkti delegatais, kita dalis apskritai prijautė būsimajam Lietuvių seimui¹⁹⁹. LSDP CK, matydamas taip besiklostančią situaciją, nutarė dalyvauti Suvažiavime ir „duoti jo darbams revoliucinę kryptį ir turinį“²⁰⁰. LSDP programa²⁰¹, be abejonės, buvo radikaliausia, ir visų pirma tuo, jog kvestionavo būsimo Suvažiavimo juridinį pagrindą ir Suvažiavimo nutarimų įgyvendinimo kelius, tai yra būtent tuos aspektus, kurių neakcentavo kitos partijos.

Taigi konservatyvių lietuvių visuomenės veikėjų teiginiai²⁰², kad LDP ir LSDP trukdė organizuoti Suvažiavimą, netikslūs. Kaip matome, tik OK veiklos pradžioje demokratų partijoje buvo kilęs nedidelis konfliktas dėl dalyvavimo parengiamuosiuose Lietuvių suvažiavimo darbuose, o LSDP, gana ilgą laiką pasisakiusi prieš Suvažiavimą, vėliau nutarė jame dalyvauti.

Plintąs krašte tautinis-politinis sąjūdis vertė ir konfesinę inteligentiją keisti savo taktiką. Siekimas išlaikyti savo įtaką Lietuvos visuomenei nulėmė tai, jog, be įprastinių masinės sąmonės valdymo priemonių ir įvairių kultūrinės veiklos formų, pradedamos kurti politinės struktūros. Tiksliau pasakius, katalikų bažnyčios visuomeninė srovė jau privalo politiškai afišuotis, nes tik šitaip buvo galima paritetiniais pagrindais su kitomis politinėmis jėgomis dalyvauti akcijoje, turėjusioje susumuoti lietuvių tautinio judėjimo rezultatus ir suformuluoti naujus uždavinius. Čia vėlgi savo vaidmenį suvaidino „Vilniaus žinios“, 1905 m. spalio–lapkričio mėn. išspausdinusios nemažai žinučių ir straipsnių, sprendžiančių lietuvių katalikų dvasininkijos kultūrinės ir politinės veiklos problemas, taip pat atsišaukimų visos Lietuvos ir ypač Vilniaus vyskupijos kunigams lietuviams, kviečiančių atvykti į Lietuvių suvažiavimą (*Vilniaus žinios*, 1905, nr. 248–254, 255, 256, 257, 260, 262, 265, 268, 269 ir kt.). Buvo aptariamoms galimybės vienyti visų trijų Lietuvos vyskupijų – Vilniaus, Kauno ir Seinų – konfesinės inteligentijos pastangas politinei organizacijai įkurti²⁰³. Suaktyvėjo kunigų veikla ir provincijoje.

Į Suvažiavimo rengimą aktyviai įsitraukė Maskvoje studijavę lietuviai, išleidę net atsišaukimą, kviečiantį lietuvių inteligentus kuo grei-

¹⁹⁵ L. Gira, „Didysis Vilniaus seimas“, *Lietuvos aidas*, 1917.IX.27, nr. 8; F. Bortkevičienė, „Neklaidinkit visuomenės“, op. cit.

¹⁹⁶ J. Basanavičius/, „Vilniaus seimo medžiaga“, op. cit., l. 14, 16, 20, 23 ir kt.

¹⁹⁷ J. Gabrys, „Didysis Vilniaus seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1936, nr. 50, p. 997, 1937, nr. 1, p. 13.

¹⁹⁸ V. Kapsukas, „1905 metai Lietuvoje“, *Raštai*, t. 9, p. 443.

¹⁹⁹ S. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 83; A. Merkelis, *Antanas Smetona*, p. 64.

²⁰⁰ M. Biržiška, „Didysis Vilniaus seimas“, op. cit., p. 697.

²⁰¹ J. Basanavičius/, „Vilniaus seimo medžiaga“, op. cit., l. 27.

²⁰² Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus seimas“, *Mūsų rytojūs*; J. Kriaučiūnas, *Mano praeities vaizdeliai*, p. 19; Idem, „Didijį Vilniaus Seimą atsiminus“, op. cit.

²⁰³ J. Kukta, „Vilniaus vyskupystės kunigams“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.16(29), nr. 269.

čiau vykti į Lietuvą²⁰⁴. Taip pat į Lietuvą dar gerokai prieš Suvažiavimą išvyko Peterburgo, Tartu, Varšuvos studentai lietuviai²⁰⁵.

Taigi, kai savo šalininkus pradėjo mobilizuoti LSDP ir bebaigianti formuotis Lietuvių katalikų politinė srovė, pasidarė aišku, kad Suvažiavime bus atstovaujama visai tuo metu susiklosčiusiai politinei struktūrai. Suvažiavimo organizavimo gijas, kaip ir anksčiau, laikė tautiniai demokratai.

Organizacinio komiteto veikla. OK prieš pat Suvažiavimą ir po jo veikė aktyviai, nuolat apie tai primindamas „Vilniaus žiniose“ (žr. nr. 265–273). Iš viso yra išlikę 10 OK susirinkimų protokolų. Paskutinis numeruotas OK posėdžių protokolai – Nr. 5 – datuotas 1905.X.27 (XI.9)²⁰⁶. Kiti nenumeruoti, nurodytos tik jų datos. Pirmuosiuose aštuoniuose protokoluose išdėstytos medžiagos nuoseklumas leidžia teigti, jog tarp 1905.X.19(XI.1) ir XI.5(18) buvo užfiksuoti visi arba beveik visi OK posėdžiai (žinomi 8)²⁰⁷. Kiti du žinomi OK susirinkimai įvyko 1905.XI.8(21) ir XI.15(XI.28)²⁰⁸. Logiškai svarstant, neįtikėtina, kad pačiu įtempčiausiu Suvažiavimo rengimo laikotarpiu, t. y. tarp 1905.XI.6 (19) ir XI.20(XII.3), teįvyko vos du posėdžiai. Matyt, kitų posėdžių protokolai arba neišliko, arba J. Basanavičius jų nespėjo parengti. Kad OK posėdžių buvo daugiau, galima spręsti iš išlikusių 1905.XI.8(21) ir XI.15 (28) susirinkimų protokolų, kuriuose tiesiogiai neužsimenama apie naujos Suvažiavimo programos priėmimą. O juk žinoma, kad Suvažiavimo išvakarėse OK priėmė naują programą ir 1905.XI.21(XII.4) pateikė ją Suvažiavimui²⁰⁹.

Priešpaskutiniame J. Basanavičiaus užfiksuotame posėdyje – 1905.XI.8(21) – apie naują programą nekalbama, tačiau iš numatytų parengti referatų temų, lyginant jas su pirmosios (pateiktos „Atsišaukime į lietuvių tautą“) ir antrosios programų punktais²¹⁰, galima spręsti, kad programa kito. Tiksliai tada, t. y. 1905.XI.8(21), matyt, dar nebuvo suformuluotas galutinis variantas. „Vilniaus Seimo medžiagoje“ pateiktame paskutiniame protokole – 1905.XI.15(28) – buvo kalbama, kad reikia atspausdinti 600 programų²¹¹. Matyt, turėta galvoje galutinis antrasis programos variantas, kuris ir buvo atspausdintas „Vilniaus žinių“ spaustuvėje²¹². Todėl galima daryti išvadą, kad naujoji programa buvo parengta 1905.XI.6–15(19–28), o atspausdinta 1905.XI.16–19(XI.29–XII.2), nes XI. 20(XII.3) ji jau platinta tarp anksčiau atvykusių Suvažiavimo dalyvių.

Antroji programa šiek tiek skyrėsi nuo pirmosios. Tiesa, pusė programos, kaip ir anksčiau, buvo skirta vietinės savivaldos ir lietuviškų

mokyklų reikalams. Tačiau politinėms problemoms jau numatyta kur kas daugiau vietos. Pvz., pirmosios programos pirmieji du punktai (caro manifestas ir rinkimai į Dūmą) buvo reikalingi pademonstruoti, kad Suvažiavimo organizavimas neprieštarauja Spalio 17 d. manifestui, tuo tarpu naujojoje numatyta aptarti lietuvių tautos istorines tradicijas ir jas sieti su tuometine etnosocialine ir etnopolitine situacija. Be to, ketvirtas punktas skiriamas Lietuvos autonomijai aptarti, o deklaruojama būtinybė Suvalkų guberniją prijungti prie Lietuvos autonomijos jau reiškė, kad Memorandume iškelta etnopolitinio atskirumo nuo Lenkijos problema bus pateikta svarstyti visos tautos atstovams. Spalio 17 d. caro manifesto ir rinkimų į Dūmą klausimai nukelti atitinkamai į 3 ir 5 dienotvarkės punktus. Šį programos politizavimą, matyt, nulėmė 1905 m. lapkričio mėn. viduryje susiklosčiusios palankesnės galimybės viešai reikšti politines aspiracijas bei įsitikinimus, kad caro valdžia jau nebegalės sutrukdyti Lietuvių suvažiavimo. Taip pat nemažą vaidmenį vaidino LDP spaudimas radikalizuoti programą²¹³.

Naujos, nors dar gana nuosaikios Suvažiavimo programos priėmimas reiškė, kad tautiniai demokratai tikėjosi išlaikyti iniciatyvą ir per Suvažiavimą. Tai patvirtina ir tas faktas, kad OK buvo numatęs kiekvienu iš dienotvarkėje suformuluotų punktų paruošti po referatą: Pr. Klimaitis sutiko parengti pranešimą apie Lietuvos mokyklas, M. Davainis-Silvestraitis – apie lietuvius, latvius ir kitas Lietuvoje gyvenančias tautas. J. Ambraziejus ir St. Stakelė – apie parapijų reikalus, J. Gabrys-Paršaitis – apie ūkininkus, J. Kaunas – apie mokesčius, Jonas Vileišis – apie žemiečių įstaigas bei dar dviem nenurodytomis temomis (kitų refe-

²⁰⁴ Atsišaukimas į lietuvius inteligentus, gyvenančius Rusijoje, LLTI RS, f. 22-1443, l. 1–2.

²⁰⁵ Vl. Nagevičius, „Didžiojo Vilniaus Seimo laikai“, op. cit., nr. 292; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 88–89; K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 168.

²⁰⁶ /J. Basanavičius/, „Vilniaus seimo medžiaga“, op. cit., l. 14.

²⁰⁷ *Ibidem*, l. 9–23.

²⁰⁸ *Ibidem*, l. 24–25.

²⁰⁹ *Ibidem*, l. 26.

²¹⁰ *Ibidem*, l. 24.

²¹¹ *Ibidem*, l. 25.

²¹² *Ibidem*, l. 24.

²¹³ F. Bortkevičienė, „Neklaidinkit visuomenės“, op. cit.

ratų autoriai nenurodyti)²¹⁴. Kaip matome, daugiausia referatų turėjo parengti tautininkai (Pr. Klimaitis, M. Davainis-Silvestraitis, J. Ambraziejus, St. Stakelė) ar jiems palankūs politiniai veikėjai (J. Gabrys-Paršaitis, J. Kaunas).

Paskutiniuose mums žinomuose posėdžiuose daugiausia svarstyti konkretūs, techniniai Suvažiavimo rengimo reikalai: delegatų sutikimas ir apgyvendinimas, informacijos atvykusiems suteikimas, Suvažiavimo bilietų ir programų spausdinimas bei platinimas, tvarkos palaikymas ir t. t. Pažymėtina, kad šių pareigų ėmėsi tautiniai demokratai ir kiti apie „Vilniaus žinias“ besitelkiantys asmenys²¹⁵.

Dėmesį patraukia J. Basanavičiaus pateiktas sumanymas pagaminti tam tikrus ženklelius – raudonas kokardas su balto metalo vyčiais. Juos siūlyta pardavinėti per Suvažiavimą. Pasiūlymą OK priėmė ir vykdyti pavedė G. Landsbergiui-Žemkalniui ir O. Pleirytei, kurie sėkmingai susidorojo su šiuo uždaviniu²¹⁶.

LDK valstybinių simbolių panaudojimas nedviprasmiškai rodo, kad lietuvių nacionalinio judėjimo veikėjai suvokė LDK valstybinių tradicijų reikšmę kovojant dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo, t.y. šiuo atveju siekiant modifikuotos jo formos – Lietuvos autonomijos Rusijos imperijos sudėtyje. Apie tai liudija ir Suvažiavimo išvakarėse pasirodęs J. Basanavičiaus straipsnis „Apie spalvą (parvą) tautiškosios lietuvių vėliavos“²¹⁷, kuriame aiškinama, kad ankstesnė, valstybinė, LDK ir dabartinė lietuvių vėliavos neturėtų skirtis.

²¹⁴J. Basanavičius, „Vilniaus seimo medžiaga“, op. cit., l. 24.

²¹⁵Ibidem, l. 24–25.

²¹⁶Ibidem, l. 24; J. Gabrys, „Didysis Vilniaus seimas (1905–1925). Iš mano atsiminimų“, *Lietuva*, 1926.I.7, nr. 4; O. Pleirytė-Puidienė, „Vilnius ir Dr. Basanavičius“, op. cit.; B. Vokietaitytė, „Ona Pleirytė-Puidienė“, *Už lietuvibę*, MAB RS, f. 12-3078, l. 122.

²¹⁷J. Basanavičius, „Apie spalvą (parvą) tautiškosios lietuvių vėliavos“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.19(XII.2), nr. 272.